

MIKALOJUS HUSOVIANAS IR JO GIESMĖ APIE STUMBRAŲ

B. KAZLAUSKAS

Mikalojus Husovianas yra XVI a. pirmosios pusės poetas humanistas, savo gyvenimu ir kūryba glaudžiai susijęs su Lietuva.

Iki XVI a. ilgesnių eiliuotų grožinės literatūros kūrinių apie Lietuvą yra maža. Valstybiniai dokumentai, rašyti nelietuvių kalba, turi didesnę reikšmę Lietuvos kultūros istorijai, negu literatūrai. Pirmas ilgesnis XVI a. pirmosios pusės grožinės literatūros kūrinys apie Lietuvą, parašytas eilėmis lotynų kalba, yra poeto Mikalojaus Husoviano „Giesmė apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę“ („De statura, feritate ac venatione bisontis carmen“). Šioje poemoje vaizduojamos ne tik Lietuvos girios, stumbras ir medžioklė, bet joje atsispindi ir Lietuvos praeities vaizdai, įvykiai bei aspiracijos, santykiai su kaimyninėmis valstybėmis, humanizmo ir feodalizmo apraiškos.

Apie poeto Mikalojaus Husoviano gyvenimą ir kilmę yra labai maža žinių. Iki šiol jį daugiausia tyrinėjo buržuaziniai lenkų literatūros ir kultūros istorikai J. D. Janockis¹, M. H. Jušinskis², M. Višnevskis³, M. Sobesčanskis⁴, bet jie pateikia skirtingas žinias apie M. Husoviano gimimo laiką ir gimtinę. Taip pat yra skirtingų nuomonių ir dėl jo pavardės⁵. Kadangi jokių kitų šaltinių apie M. Husovianą tuo tarpu nėra, išskyrus tai, ką jis savo kūriniuose pats apie save yra parašęs, sunku nustatyti jo gimimo datą. Ką kurie iš anksčiau minėtų literatūros bei kultūros istorijos tyrinėtojų, kiek labiau domėjėsi šio poeto gyvenimu ir kūryba, M. Husovianą vadina 25–30 m. jaunuoliu tuo metu, kai jis literatūriname darbe labiausiai buvo pagarsėjęs, būtent, 1521–1525 metais. Dėl to, jų teigimu, M. Husovianas yra gimęs apie 1495 metus. Tačiau tokiai nuomonei prieštarauja faktai. M. Husovianas savo poemoje „Giesmė apie šv. Hiacintą“ (Jacky), tuo metu bažnyčios skelbiamą šventuoju, rašo:

Prisipažįstų štai aš, nemaža jau metų sulaukęs,
Dar nežinojau, kas jis, kol susirgęs, gulėdamas lovoj,
Jį pažinau⁶.

¹ Janociana, vol. I, p. 125–126 ir vol. III, p. 35–36.

² Dictionarz poetów polskich przez M. Hieronyma Juszińskiego, t. I, w Krakowie, 1820, str. 138.

³ Michała Wiszniewskiego, Historia literatury polskiej, t. VI, w Krakowie 1844, str. 229.

⁴ S. Orgelbranda Encyklopedia Powszechna, t. VII, Warszawa, 1900, str. 209.

⁵ Józef Kallenbach, O żywiole rodzimym w poezji M. Hussowskiego (Charisteria C. de Morawski, Krokowa, r. 1922, str. 124.)

⁶ Nicolai Hussoviani carmina, ed. Ioannes Pelczar, Cracoviae, 1894; De divo Hyacintho carmen, v. 257–259.

Iš šių M. Husoviano žodžių matyti, kad poetas savęs nelaikė tokiu jaunuoliu, rašydamas šią giesmę. Ji buvo parašyta 1524—1525 m. laikotarpyje. Galimas dalykas, kad tada M. Husovianas turėjo apie 40—50 metų. Vadinas, jis buvo gimęs prieš 1495 metus. Šią nuomonę galima grįsti, kaip ir daro Pełčaras⁷, ir kitu argumentu, būtent, apie šeštą dalį poemos autorius yra paskyręs Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Vytautui pavaizduoti. M. Husoviano jaunystėje gyvųjų tarpe buvo dar tokių žmonių, kurie gerai prisiminė Lietuvos didįjį kunigaikštį⁸. Jie galėjo turėti 80—90 metų. Be to, Ciolekas Erazmas Vitelius, M. Husoviano globėjas, atvyko į Vilnių 1492 metais. Apie tą laiką, matyti, į Vilnių pateko ir neturtingas 17—20 metų jaunuolis Mikalojus Husovianas ir buvo globojamas Vilniaus katedros kanauninko ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro sekretoriaus Erazmo Cioleko. Dėl to, reikia manyti, kad Husovianas yra gimęs 1475—1485 m.

Nustatant M. Husoviano gimtinės vietą, taip pat sutinkama nemaža sunkumų. Poetas savo pavardę pasirašydavo: Hussoviensis, Hussovianus, Ussovius. Pełčaras mano, kad M. Husovianas ir jo pavardė yra kilusi iš Galicijoje esančio miestelio, vadinamo Hussow, Hussaw, Huschau, Hussau. M. Višnevskis ir M. Šobesčanskis M. Husovianą kildina iš Krokuvos apylinkių. Tuo tarpu tai neigia A. Vžesniovskis ir tvirtina, kad tai neatitinka to fakto, ką pats M. Husovianas apie save pasakoja, kad jis, jaunas būdamas, medžiojęs su tėvu stumbrus, o stumbrai Krokuvos apylinkėse tuo metu jau buvo išnykę⁹. Sprendžiant M. Husoviano gimtinės klausimą, tenka remtis poeto liudijimu, kurį jis duoda savo giesmėje apie stumbrą ir medžioklę. Iš tos giesmės matyti, kad M. Husovianas gerai pažino Lietuvos girias ir stumbrų medžioklę, žmonių būdą ir papročius. J. Kalenbachas, nagrinėdamas M. Husoviano gimtinės klausimą, taip pat neigia, jog poetas kilęs iš Lenkijos sričių. Jis rašo: „Karšta gimtosios žemės meilė, o ypač tikras Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto išaukštinimas nebūtų suprantamas kokiam nors mažalenkiui, atvykusiam iš Lancutos arba iš Krokuvos“¹⁰. Giesmėje apie stumbrą ir medžioklę yra vietų, kur Lietuvą poetas laiko savo kraštu ir savo tėvyne, pavyzdžiui:

Visa tai savo krašte dažnai mes stebėdamies matom¹¹.

Arba:

Jeigu gi šiaurės tautos mes norime būdą pažinti,
Savo tėvynėje mes turim tokių papročių¹².

M. Husoviano tėvas, matyti, tarnavo įtakingo didiko arba net kunigaikščio dvare ir ėjo medžiotojo pareigas. Jaunystėje Mikalojus turėjo progos su savo tėvu medžioti tolimuose Lietuvos kunigaikštystės pakraščiuose; bemedžiodamas jis atsidurdavo net prie Dnepro. Dėl to galima sutikti su ta nuomone, kad M. Husovianas yra kilęs iš dabartinių Baltarusijos sričių¹³.

Su M. Husoviano gimtinės klausimu yra susijęs ir jo tautybės klausimas. Poetas savo poemoje apie stumbrą ir medžioklę save vadina lenku „Polonus“¹⁴. M. Jezenickis savo straipsnyje sako: „Mikalojus Husovs-

⁷ Nicolai Hussoviani carmina, ed. Joannes Pełczar, Cracoviae, 1894; De divo Hyacintho carmen, Praefatio, p. IX.

⁸ Ibidem, De bisonte carmen, v. 769—778.

⁹ A. Wrzesniowski, Studien zur Geschichte des polnischen Tur, Warschau, 1879. S. 543.

¹⁰ Józef Kalenbach, O żywole rodzimym w poezji M. Hussowskiego (Characteria C. de Morawski, Krokowa, r. 1922, str. 124.).

¹¹ De bisonte carmen, v. 291.

¹² Ibidem, 389—390. Pabraukta mūsų.—B. K.

¹³ Najstarsza poezja polsko-lacińska (do połowy XVI wieku). Opracował Marian Plezia, Wrocław, r. 1952, LXIX str.

¹⁴ De bisonte carmen, v. 120

kis pilna to žodžio prasme yra poetas lenkas¹⁵. Peičaras mano, kad M. Husovianas Lietuvoje praleidęs ne tik savo gyvenimo dalį, bet, gal būt, mokėjęs ir lietuvių kalbą¹⁶. Tuo klausimu savo darbe J. Kalenbachas sako: „Tačiau jis nebuvo lietuvis tikslia šių dienų etnologine prasme“¹⁷. Iš šių žodžių matyti, kad J. Kalenbachas neizoliuoja M. Husoviano nuo lietuvių tautos, nors jo ir nelaiko lietuviu tikrąja to žodžio prasme. Jis, matyti, yra linkęs išvesti ir paties M. Husoviano pavardę nuo tuo metu Lietuvos teritorijoje buvusių vietovardžių šaknies us-. Pats M. Husovianas savo poemoje apie stumbrą ir medžioklę save vadina „Hussovianus“ (eil. 476), laiške karalienei Bonai pasirašo „Nicolaus Hussovianus“ (eil. 476), laiške karalienei Bonai pasirašo „Nicolaus Hussovianus“ (eil. 476), laiške karalienei Bonai pasirašo „Nicolaus Hussovianus“ (eil. 476). Tuo tarpu, praėjus 10 metų, jis du kartus savo pavardę rašo „Ussovius“¹⁸. Koks reikalas po 10 metų vertė poetą rašyti savo pavardę be raidės H? Be to, kodėl jis savo pavardę rašė su dviem ss? Aišku, kad tam buvo kokia nors priežastis. Jeigu jis savo pavardę būtų rašęs su viena s, tai jo pavardės šaknį būtų reikėję tarti Huz-. Matyti, poetas tokio tarimo nepateisino ir, rišdamas savo pavardę su tuo metu esančiu vietovardžiu Usov, rašė Uss-. O tokių vietovardžių poeto laikais Lietuvos teritorijoje buvo nemaža. Jų buvo ir nelabai toli nuo Vilniaus. Siedamas Us- šaknį su lietuvių pavardėmis Usas, Usorius, Usaitis, Usevičius, Vladimiras Sakavičius kategoriškai teigia, kad „Ussovius“ yra kilęs iš lietuviško žodžio „ūsas“ ir, kad „Husoviano gyslose plaukė lietuviškas kraujas“¹⁹. Kol kas šį klausimą tenka laikyti neišspręstu, problematiniu. Kur M. Husovianas mokėsi, žinių nėra. Krokuvos universiteto studentų sąrašuose M. Husoviano pavardė nesurasta. Cioleko Erazmo globojamas poetas, be abejo, tam tikrą išsilavinimą įgijo ir Vilniuje.

Dėl M. Husoviano mirties datos taip pat buvo neaiškumų. Buvo manyta, kad poetas mirė tuoj po 1525 m. Tačiau, suradus jo laišką, rašytą naujamam globėjui J. Karnkovskuiui 1531 m. vasario 11 d.²⁰, paaiškėjo, kad tai neteisinga. Maža to, išlikęs poeto trumpas eilėraštis, rašytas 1533 metais, rodo vėlesnę poeto mirties datą²¹. Manoma, kad po ilgos ir sunkios ligos poetas mirė 1533 metais.

M. Husoviano kūrybos ir pasauležiūros formavimuisi didelę įtaką turėjo ir viduramžiais vyravusi krikščioniškoji ideologija ir tuo metu jau plintančios humanizmo idėjos. Humanizmas, pažangus judėjimas, nukreiptas prieš viduramžių ideologiją, kilo XIV amžiuje Italijoje. Viduramžių scholastika, religinė kontempliacija ir asketizmas turėjo užleisti vietą žmogaus žemiškiesiems siekimams ir asmenybės laisvei. Buvo kritikuojama scholastika ir religija, bažnyčia ir valstybė. Humanizmas kėlė racionalias ir žmogiškas mintis, ugdė meilę gyvenimui, grožiui ir gamtai. Skaitydami antikinius graikų ir romėnų literatūros pavyzdžius, humanistai žavėjosi jų mintimis ir grožiu, šėkė jų kūrybą, savinasi ne tik jų formą, bet ir siužetus bei atskirus vaizdus. Ypač jie gausiai naudojo antikinę mitologiją, nors daug kur jos panaudojimas buvo dirbtinis. Jų

¹⁵ M. Jeżeniecki, Mikolaj Hussovianus (Hussowski) w świetle najnowszych badań.— „Kwartalnik historyczny“ rocznik, IX, We Lwowie, 1895, str. 446.

¹⁶ Nicolai Hussoviani carmina, ed. Ioannes Pelczar, Cracoviae, 1894, p. XII.

¹⁷ Józef Kallenbach, O żywiole rodzimym w poezji M. Hussowskiego (Charakteria C. de Morawski, Krokowa, r. 1922, str. 124.).

¹⁸ Aurelius Lippus, De passione Domini (1533), Nicolaus Ussovius ad lectorem. Ten pat. Rubricella cotidiana pro dioecesi Cracoviensi ad annum 1534 (Crac. Ungler 1533). N. c. Ussovii adhortatio pastorum etc.

¹⁹ Vladimiras Sakavičius. Mikalojus Husovianas, kaip pirmasis lietuvių humanistas.— Lietuvių tauta, kn. III, d. 2, 1920—1922, p. 464.

²⁰ L. Cwiliński, Nieznany list Mikolaja Hussowskiego, Eos, vol. V., fasc. II, 1898—1899, str. 204.

²¹ Carmina minor, 9, Aurelii Lippi oratio, De passione Domini (1533), Nicolai Hussoviani carmina, ed. Ioannes Pelczar, Cracoviae, 1894, p. 109.

poetinė kūryba buvo vadinama docta poesis. Tokiam antikinės kūrybos imitavimui geriausiai tiko lotynų kalba.

XV a. pirmojoje pusėje humanizmas atėjo į Lenkiją, o kiek vėliau ir į Lietuvą. Lietuvoje humanizmas dėl istorinių sąlygų nebuvo tokio plataus ir pažangaus pobūdžio, kaip Vakarų Europoje. Lenkijoje poetai humanistai lotynų kalba rašė didikams panegirikas, epitafijas, istorines giesmes, epines poemas, satyras, epigramas, elegijas. Jie turėjo įtakos vėlesniųjų amžių rašytojams, rašiusiems tiek lenkų, tiek lotynų kalbomis ir ėmusiems savo kūrybai medžiagą iš Lietuvos ir Lenkijos gyvenimo. 1516 metais Krokuvėje buvo išleista Jono iš Vislicos poema „Bellum Prutenum“ („Prūsų karas“), kurios didelė dalis yra skirta Žalgirio mūšiui. Poemoje ypač yra iškeltas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto vaidmuo. Vytautas su kardu rankoje vadovauja kariuomenės pulkam, Jogaila meldžiasi. Be abejo, ši poema turėjo įtakos Mikalojui Husovianui, kuriant Vytauto paveikslą savo giesmėje apie stumbrą ir medžioklę.

Savo ruožtu glaudūs ryšiai su Vakarų Europos, ypač su Italijos humanistais, paliko savo pėdsakus to meto Lietuvos ir Lenkijos kultūroje ir literatūroje. Tokių ryšių palaikymą taip pat stiprino lotynų kalba, vaidinusi tarptautinės kalbos vaidmenį. Ji įgalino susipažinti su Italijos humanistų lotynų kalba parašytais grožinės literatūros pavyzdžiais, ypač per karalienės Bonos dviraiškius italus. Tačiau tokia lotynų kalba rašoma poezija buvo prieinama tik aukštiesiems luomams, feodalams. Paprasti, nemokyti žmonės, liaudis, lotynų kalbos nemokėjo ir negalėjo pasinaudoti to meto literatūriniais humanistų kūriniais. Ji naudojosi savo žodine kūryba: dainomis, pasakomis, padavimais, mįslėmis, būrimo giesmėmis.

Italijos rašytojų humanistų tarpe buvo tokių, kurie ėmė savo kūrybai temas iš medžioklės srities. Be abejo, jų veikalai turėjo įtakos M. Husovianui, kuriant poemą „Giesmė apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę“.

M. Husoviano poemos apie stumbrą ir medžioklę genezė tokia. M. Husoviano globėjas Ciolekas Erazmas, būdamas 1518—1522 metais karaliaus Zygmanto Senojo pasiuntiniu Romoje prie popiežiaus Leono X, su savimi pasiėmė ir M. Husovianą. Kai kartą Romoje poetas su savo draugais žiūrėjo jaučių grumtynes, buvo užsiminta ir apie medžioklę Lietuvoje. M. Husovianas, daug laiko praleidęs bemedžiodamas Lietuvos didžiosios kunigaikštystės giriose, papasakojo apie stumbro medžioklę Lietuvoje. Pasakojimas jo draugams patiko, ir jie paprašė M. Husovianą, kad jis ta tema sukurtų kūrinį. Apie tai poetas savo giesmėje apie stumbrą ir medžioklę rašo:

Priminė mano draugai čia šiaurės girias tolimąsias,
Prašomas jų aš ėmiau pasakot jiems atvirai.
Jiems aš kalbėjau tada apie medžiokles įvairiasias,
Jėgą žvėrių, betgi man pakenkė šioji kalba:
Įpareigojo mane, kad viską giesmėj pakartočiau
Ir man įsakė tada darbą pradėti tuojau²².

Ta mintis kiek kitaip yra išreikšta poeto laiške karalienei Bonai. Jame M. Husovianas rašo, kad, kai jis buvęs Romoje, papiežius Leonas X, užsiminęs apie šiaurės krašto medžiokles ir žvėrių didumą ir paprašęs Plocko vyskupą Cioleką Erazmą atsiųsti stumbro kailio iškamšą. Šis pažadėjęs ir tuojau tuo reikalu parašęs laišką Vilniaus vaivada Mikalojui Radvilai, o jį, poetą M. Husovianą, paprašęs ką nors parašyti apie stumbrą ir medžioklę. Štai ta M. Husoviano laiško karalienei Bonai vie-

²² Ibidem, De bisonte carmen, v. 9—14.

ta: „Kada buvau Romoje, Sviesiausioji Karaliene, Popiežius Leonas X, kartą užsiminęs apie Siaurės medžiokles ir žvėrių didumą, plačiai kalbėdamas, paragino Didžiai Gerbiamą Poną Erazmą, Plocko vyskupą, tuo laiku Jūsų Didenybės pasiuntinį, kad šieniu iškimštas kailis stumbro, kurį mes vadiname zubru, būtų eksponuojamas Romoje. Kada Plockietis pažadėjo tai padaryti, be to kailio, kurį kuo greičiausiai turėjo gauti, parašęs laišką Vilniaus vaivadaui Radvilui, mane, tuo laiku savo tarną, įpareigojo parašyti ką nors apie šio žvėries medžioklę, norėdamas parodyti jį Pontifikui tiek eksponatui, tiek žodžiais“²³.

Abu šie variantai vienas nuo kito mažai kuo skiriasi. Tačiau jie parodo poetą asmeninius tikslus. Poemoje apie stumbrą ir medžioklę autorius nori parodyti, kad jo kūrybiniu sugebėjimu Romos poetų tarpe, tiesa, gal ir siauresniame ratelyje, nebuvo abejojama, ir jis buvo paragintas imtis darbo: kurti giesmę apie stumbrą ir medžioklę. Laiške karalienei Bonai poetas tęsia tą mintį, primindamas ir savo pažintį su bažnytine hierarchija iki paties popiežiaus, pasaulietiškos ir dvasiškos valdžios valdovo, ir norėdamas tuo karalienei padaryti įspūdį ir sustiprinti savo pozicijas bei autoritetą, kad būtų išleista jo poema.

Kurdamas savo poemą „Giesmę apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę“, poetas naudojosi Plinijaus vyresniojo veikalu „Historia naturalis“, Pauliaus Diakono „Historia Langobardorum“ ir, be abejo, Alberto Didžiojo, aprašiusio stumbrą, veikalu „De animalibus“. M. Husovianas, būdamas Romoje, susipažino su Italijos humanistais ir jų parašytais medžioklės tema kūriniais. Poetas, gal būt, ir kreipiasi į tų laikų italų humanistus šiais savo poemos žodžiais:

Tu parašysi geriau, o aš tvirčiau lanką įtampsiu,
Lygūs mes būsim abu, nors ir skirtingu menu²⁴.

Tokių veikalų buvo nemaža. Vokiečių humanistas Konradas Celtis (1459—1508 m.), lankydamasis Lenkijoje, parašė trumpą giesmę apie stumbrą ir jo medžioklę. Medžioklė tuo laiku ypač buvo mėgiama Italijoje. Medžioti mėgo karaliai, popiežiai, didikai. Norėdami jiems įsiteikti, to meto Italijos humanistai rašytojai medžiokles aprašydavo eilėmis, sukurdami ištisas poemas: Jų dalį mini ir J. Krukovskis savo veikale²⁵. Vienas iš tokių jo minėtų kūrinių yra italo Erkolės Strocės (1475—1508) „Venatio ad divam Lucretiam Ferrariae ducem“. Poemoje yra 967 hegzametro eilutės. Joje aprašoma Prancūzijos karaliaus Karolio VIII medžioklė. Poema išleista 1513 metais. Mažesnę poemą apie medžioklę parašė Adrianas da Kornetas (1458—1521): „Ad Ascanium cardinalem s. Viti venatio“, 427 eil. Ši poema parašyta romėnų poeto Katulo mėgiamu vienuolikaskiemenių (hendekasyllabi) metru. Joje aprašoma medžioklė popiežiaus Julijaus II pontifikavimo laikais. Ji išleista 1504 metais. Kitas rašytojas Guidas Postumas Silvestris (1479—1521) sukūrė „Elegia ad Petrum Pactium“, 700 eil. Šioje poemoje vaizduojama popiežiaus Leono X medžioklė. Poema išleista 1524 metais. Su medžioklės tema parašytais Italijos humanistų veikalais, gal būt, M. Husovianas buvo susipažinęs, nes jo poemos apie stumbrą ir medžioklę pabaiga yra panaši į Adriano da Korneto poemėlę „Ad Ascanium cardinalem s. Viti venatio“.

M. Husovianas savo poemą „Giesmė apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę“, matyti, baigė dar būdamas Romoje. Tai rodo šios poemos pabaiga, kurioje jis, mirus popiežiui Leonui X, mini naujai

²³ Ibidem, Dedicatio, p. 4 et 5.

²⁴ De bisonte carmen, v. 39—40.

²⁵ Jerzy Krókowski, Mikołaja Hussowskiego „Carmen de bisonte“, Wrocław, r. 1959, str. 4.

išrinktą popiežių Hadrianą VI, kuris tik 1522 m. rugpiūčio 29 d. atvyko į Romą. Poetui M. Husovianui prasidėjo nesėkmės. Naujasis popiežius poetų nemėgo. Daugelis popiežiaus Leono X proteguojamų poetų neteko globos. Nuo siautusias tuo metu epidemijos 1522 m. rugsėjo mėn. 1 d. mirė M. Husoviano globėjas Ciolekas Erazmas. M. Husovianas, netekęs globos, turėjo išvykti iš Romos. Tikėdamasis rasti karališkųjų rūmų globą, poetas atvyko į Krokuvą. Čia jis susirado naują globėją J. Karnkovskį, karalienės Bonos sekretorių. Kad jo globa jam buvo maloni ir naudinga, matosi iš poeto skirtos savo globėjui panegirikos. Joje poetas rašo:

Sėstant jūroms baisioms nuo vėjų nirtingų pūtimo,
Mano valtelė saugiau stovi tyliam ežere²⁶.

Gyvendamas Krokuvoje ir norėdamas išleisti savo poemą apie stumbra ir medžioklę, M. Husovianas prašė karalienės Bonos sekretorių Liudviką Alfijų ją perskaityti ir užtarti prieš karalienę. Šią poemą poetas dedikavo karalienei Bonai, parašęs jai laišką. Poema buvo išleista Krokovoje 1523 metais.

Atsiliepdamas į laiko įvykius, o tada baigėsi karas su turkais ir totoriais, 1524 metais jis parašė antrą giesmę: „Nauja ir nuostabi pergalė prieš turkus liepos mėnesį“ („Nova et miranda victoria de Turcis mense Iulo“). Tai 148 eilučių eleginiu distichu parašyta panegirika Zygmantui Senajam, kareiviams, iškovojusiems pergalę, pažymėti. Mat, 1524 metais turkai ir totoriai kartu su bulgarais, įsiveržė į Rusiją ir į Lietuvą. Žiauriai teriodami krašto gyventojus, jie buvo paėmę Rusijos ir Lietuvos didžiosios kunigaikštystės dalį. Zygmantas Senasis į pagalbą Lietuvos pulkams pasiuntė savo rinktinę kariuomenę, ir po didelių mūšių prie Trembovlos miesto tais pačiais metais liepos mėn. 2 d. turkai ir totoriai buvo sumušti. Lietuvoje ir Lenkijoje ši pergalė sukėlė didelį džiaugsmą. M. Husovianas, nors jau ir sirgdamas, šiai pergalei pažymėti parašė giesmę. Šioji giesmė parašyta trumpu laiku. Tai matyti iš šių jos eilučių:

Man gi viena tik diena rašyti paliko, tik vieną
Dieną aš viską žinot jau negalėjau tikrai²⁷.

Arba:

Visko tikrai negaliu papasakot lovon atgules,
Pasekiau aš vien tik tai, ką man pasakė kiti²⁸.

Sunku tikėti, kad poetas šią panegiriką parašė per vieną dieną. Ši panegirika netrumpa, ji turi 148 eilutes. Be to, poetas tuo laiku, kaip jis pats sako, sirgo. Jeigu šie poeto žodžiai yra teisingi, tai jie rodo jo didelį talentą. Be abejo, šią panegiriką parašyti poetą paskatino jo globėjas, karaliaus sekretorius J. Karnkovskis, ir, vykstant karui, poeto sukauptos mintys pergalės šventės proga išsiliejo šio eilėraščio forma. Giesmėje minima ir daug lietuvių karių, kritusių kovoje.

Trečias didesnis M. Husoviano kūrinys yra „Giesmė apie šv. Hiacinto gyvenimą ir darbus“ („De vita et gestis divi Hyacinthi carmen“). M. Husovianas jau sirgdamas parašė šį kūrinį, kuris, dedikuotas Krokuvos vaivadai ir seniūnui ir vyriausiajam Lenkijos karalystės sekretoriui K. Sidlovieckiui, buvo išleistas 1525 metais. Jame atsispindi religinės katalikybės ir reformacijos kovos Zygmanto Senojo karalystėje.

Šios trys giesmės yra stambiausi poeto M. Husoviano kūriniai. Pirmieji du parašyti eleginiu distichu, trečias — hegzametru. Be šių kūrinų,

²⁶ Carmina minora, 7 v. 6 et 7.

²⁷ De victoria Turcica carmen, v. 165—166.

²⁸ Ibidem, v. 171—172.

poetas yra sukūręs ir smulkesnių eilėraščių, vadinamų „Carmina minora“ („Mažesnės giesmės“). Jie parašyti įvairiems asmenims ir įvairiomis progomis. Iš viso tokių eilėraščių žinoma 11: trys panegirikos, viena epitafija, malda į šv. Sebastioną, parašyta Sapfo strofa ir kt.

Stambiausias Mikalojaus Husoviano veikalas, parašytas eleginiu distichu ir turįs 1072 eilutes, yra poema „Giesmė apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę“. Tik XIX—XX amžiais į ją buvo atkreiptas rimtesnis literatūros istorikų dėmesys²⁹. Tačiau jie šią giesmę vertino ribotai ir gana siaurai.

Si poema, vienintelis didesnės apimties XVI a. pirmosios pusės eilutės grožinės literatūros veikalas, apdainuojąs tų laikų Lietuvą, ilgą laiką nebuvo minimas lietuvių literatūroje. Bene pirmasis apie ją ilgesnį straipsnį paskelbė Vladimiras Sakavičius³⁰. Nebuvo jos ir vertimo į lietuvių kalbą. Lietuvoje rimčiau susidomėta M. Husoviano gyvenimu ir kūryba tik tarybinės santvarkos metais³¹.

Kuo gi ši poema yra vertinga lietuvių literatūrai? Pirmiausia iš to laikotarpio mes neturime grožinės literatūros veikalų, kuris taip turtin-gai ir gyvai pavaizduotų to meto Lietuvą. Šioje poemoje neapsiribojama pasakojimu apie stumbrą, girias ir medžioklę, bet joje taip pat apžvel-giami ir platesni Lietuvos gyvenimo įvykiai. Poetas joje duoda ir politinį bei socialinį tų laikų Lietuvos gyvenimo foną. Aprašydamas stumbrą ir medžioklę, dažnai darydamas ekskursus į Lietuvos socialinį ir politinį gy-venimą, autorius verčia skaitytoją ne tik domėtis aprašomu stumbru ir medžiokle, bet ir atkreipti dėmesį į to meto įvykius. Nors ir būdamas savo epochos sūnus ir veikiamas stiprios krikščionybės įtakos, vis dėlto M. Husovianas savo giesmėje apie stumbrą ir medžioklę išlaikė huma-nistinę, progresyviąją mintį. Si poema yra humanistinis, pasaulietiška te-ma parašytas kūrinys.

Pagrindiniai poemos motyvai — stumbro ir medžioklės bei politi-nių, socialinių įvykių vaizdavimas — sudaro pačios poemos planą. Tokiu planu remiantis, sudaryta ir šios poemos kompozicija. Kai kam gali at-rodyti, kad šios poemos kompozicija yra netobula, kad joje yra skaldomas kūrinio vieningumas, šokinėjama nuo stumbro ir medžioklės aprašymo prie Vytauto laikų ir poeto gyvenamojo laikotarpio įvykių. Tačiau, la-biau įsigilinus į poemos visumą, matyti, kad tai gana darnus, glaudžiai susiejęs savo sudedamąsias dalis kūrinys, apimęs didesnį vaizduojamųjų objektų ratą. Įvesti Lietuvos praeities ir poeto gyvenamojo laikotarpio istoriniai motyvai praturtina pačią poemą. Dėl to pažintiniu atžvilgiu ji yra dar vertingesnė. Poemoje daromi ekskursai nėra atsiję nuo Poe-mos turinio. Jie savaip ją nuspalvina ir pagyvina.

Jau pačioje poemos pradžioje poetas, supažindinęs skaitytoją su poemos geneze, pasisako ir apie save, būtent, kad jis yra ir medžiotojas, ir poetas, apsiginklavęs saidoku, kuriame yra strėlės ir plunksnos aštriais smaigaliais, taiklios, nuoduose įmirkytos, mirtinos. Toks auto-riaus pasisakymas apie save būdingas ir senovės romėnų poetams epi-kams, bet M. Husovianui jis yra kartu ir apsisaugojimas visų pirma

²⁹ Józef Kallenbach, *Les humanistes polonais*, Friburg (Suisse), 1891; Nicolai Hussoviani carmina, ed. Ioannes Pelczar, Cracoviae, 1894; Józef Kallenbach, *O żywole rodzonym w poezji M. Hussowskiego* (Charisteria de Morawski, Krowa, r. 1922).

³⁰ Vladimiras Sakavičius, *Nikalojus Husovianas, kaip pirmasis lietuvių humanistas*.—Lietuvių tauta, kn. III, d. 2, 1920—1922, p. 464.

³¹ Zr. *Lietuvių literatūros istorija*, t. I, Vilnius, 1957, p. 92—93; *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija*, Vilnius, 1957, p. 469—475.

nuo italų humanistų ir skaitytojų priekaištų. Negailėstingą savo liaudies kritiką poetas už savo bailumą, bėgant nuo stumbro, buvo patyręs, bet literatūros žinovų kritika jam galėjo būti dar skaudesnė. Dėl to jis primena skaitytojui, kad jis neprilygsta romėnų poetams, kad jo giesmė apie stumbrą ir medžioklę yra girios vyro, atseit, medžiotojo eilės. Rašydamas šią poemą Italijoje ir nepretenduodamas prilygti garsiems to meto italų poetams humanistams, M. Husovianas sako:

Tu parašysi geriau, o aš tvirčiau lanką įtempisiu³².

Tokie kuklūs ir atviri žodžiai nereiškia poeto kūrybinio menkumo. M. Husovianas yra originalus savo laikų poetas, ypač giesmėje apie stumbrą ir medžioklę, kuri, kai kurių literatūros kritikų nuomone, yra geresnis veikalas už tuos, kurie jo buvo parašyti ne Italijoje³³. Tai teisinga, nes jam, rašant šią poemą Italijoje, teigiamos įtakos darė italų humanistai, o kitiems, Krokuvoje parašytiems jo kūriniams kenkė jo liga. Tačiau paties poeto talentas, medžioklės patirtis ir meilė savo kraštui yra bene svarbiausias šio gyvai parašyto kūrinio pagrindas.

Poema apie stumbrą ir medžioklę dvelkia humanistams būdingu mokytumu, erudicija. Vaizduodamas stumbrą, poetas remiasi Plinijumi Vyresniuoju, Pauliumi Diakonu ir kitais autoriais. Jis ieško žinių apie stumbrą rusų literatūros šaltiniuose. Poeto žodžiai rodo, kad jis mokėjo rusų kalbą ir buvo gerai susipažinęs su rusų kultūra ir literatūra. Jis polemizuoja su tais, kurie kitaip stumbrą vaizdavo. Toks stumbro nupieštas paveikslas skaitytojui nekelia abejonės apie stumbrų buvimą Lietuvoje ir apie jų skirtumą nuo taurų. Lietuvą autorius vadina „šiaurės kraštu“, o save — jo gyventojų, bet čia pat primena, kad jis, prieš medžiodamas Lietuvoje, dalyvaudavo su savo tėvu medžioklėse net prie Dnepro upės.

Vaizduojamam stumbrui poetas suteikia žmogaus savybių. Stumbras — ramus, taikus, didelio ūgio Lietuvos girių gyventojas, tačiau kas mėgina jį skriausti, tam jis negailėstingas ir žiaurus:

„Viršija jis žiaurumu visus žvėris arba jiems prilygsta,
Betgi nepuola žmogaus, jeigu nekirsina jo“³⁴.

Toliau poetas smulkiai apibūdina stumbrą, atskleisdamas jo būdo ypatybes:

Bet, pastebėtas tu jo, saugiausiai galėsi keliauti,
Jeigu strėlė nešvytės, jeigu ginklai nežvilgsni.

Ziūri ilgai į tave, įsmeigęs jis savąjį žvilgsnį,
Jeigu stebėsi tu jį, vietoj sustoja tuojau.

Jeigu baimingai kartu jis veda švelnutį sūnelį,
Vos pajutęs ginklų žvangesį, pradeda šelt

Ir šurpiu baubimu jis praneša pyktį baisingą,
Kad tik prie jojo artyn nieks nebandytų prieit.

Jei ir sutinka ką nors, be reikalo jojo nepuola;

Ir, kai šis traukias atgal, leidžia jam saugiai pabėgti“³⁵.

Stumbro paveikslo detalės taip komponuojamos, kad jų vienos, vaizduojančios stumbro ypatybes, eina pagrindu kitoms, o jos visos kartu

³² De bisonte carmen, v. 29.

³³ Najstarsza poezja polsko-lacińska (do połowy XVI wieku). Opracował Marian Plezia, Wrocław. r. 1952, str. IXXI.

³⁴ De bisonte carmen, v. 147—148.

³⁵ Ibidem, v. 157—166.

sudaro jo pilną vaizdą. Pirma pavaizdavęs ramų ir taikingą gyvulį, autorius parodo jo jėgą ir vikrumą:

Jeigu jis žaidžia ratu kada nors ankštutėje vietoj,
Tartum viesulas koks sukas smarkiausiu greičiu:
Zemėms išlėkus aukštyn, apsisukęs įjis vėl jas pagauna,
Dar nenukritus žemyn, taško savaisiais ragais ³⁶.

Tokie galingi ir vikrūs yra stumbrai. Su jais teks kovoti medžiotojams. Prie to ir veda poetas skaitytoją, leisdamas stumbrui prieš kovą demonstruoti savo jėgą. Tačiau pilną stumbro paveikslą poetas duoda kovoje su medžiotojais. Čia parodoma visa stumbro jėga ir žiaurumas.

Prieš pasakodamas apie stumbro medžioklę, autorius supažindina skaitytoją su Lietuvos giriomis, kurios, pradedant seniausiais laikais ir baigiant naujaisiais, yra didelis šio krašto turtas. Girių turtą sudaro rąstai, medus, vaškas, derva, žvėrys ir jų kailiai, įvairūs paukščiai. Girisė veisiasi ir auga daugybė įvairių paukščių ir žvėrių. Šio krašto žemė derlinga ir naši, gerai prižiūrima ir įdirbama darbščių žemdirbių. Daug Lietuvoje yra įvairių galvijų ir greitųjų žirgų. Laukai ir girios taip gyvai vaizduojami, kad juose visur jaučiamas judėjimas ir veikla. Lietuvoje viskas dera ir auga. Visiems leidžiama medžioti, nes girios labai turtingos įvairių žvėrių ir paukščių.

Pasak M. Husoviano, Lietuvoje medžioklės steigėjas buvo Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas. Vytauto laikais medžioklė tapo sisteminga jaunuomenės lavinimo ir karinio parengimo priemone. Jis į tokį fizinį lavinimą įtraukdavo plačiąsias liaudies mases. Sumanūs ir drąsūs kaimiečiai sugebėdavo sugauti gyvus stumbrus. Medžioklei vystyti ir skatinti buvo įvestos dovanos. Jomis būdavo apdovanojami tiek paprasti žemdirbiai, liaudis, tiek ir kariai. Įdomu, kad XIV—XVI amžiais buvo medžiojama ne tik ietimis, strėlėmis bei durklais, bet ir kitais būdais. Stumbrai taip pat būdavo gyvi gaudomi trikampe tvora ir duobėmis.

Sventosios girios, kunigaikščių bei didikų dideli miškų masyvai, kuriuose buvo draudžiama be leidimo kirsti medžius ir medžioti, buvo geriausi natūralūs rezervatai veistis ir gyventi žvėrimis.

Iš Lietuvos kunigaikščių, mėgusių medžioti, M. Husovianas savo giesmėje apie stumbrą ir medžioklę mini Vytautą, Aleksandrą ir Žygmantą Senąjį, kurie patys aktyviai dalyvaudavo medžioklėse.

Medžioklės vaizdai M. Husoviano poemoje yra labai gyvi ir plastiški. Poetas mokamai veikia skaitytojo pojūčius ir kelia pasibaisėjimo jausmus, kartais net per daug pabrėždamas kai kuriuos vaizdus. O kartais poetas tartum sulieja Lietuvos jaunuomenės fizinį lavinimą į vieną medžioklės ir karinių pratimų gamą. Tokie vaizdai nepaprastai intensyviūs ir gyvi. Dūzgia lenktieji lankai, raiteliai lekia ratu, meta aukštyn sviedinėlį, jį savo eiklosiomis strėlėmis sukapoja. Gervė pakirstais sparnais žemėn krinta, skrieja baisingas žvėris, kaip plunksnomis, strėlėmis apsmaitstytas, ir nuo mirtinos žaizdos griūva, netekęs jėgų. Ypač ryškūs yra stumbro medžiojimo vaizdai:

Soka siaubingas žvėris pirmiausia skalikų žudyti
Ir po puotos kruvinos metas ant vyrų ūmai.
Bėga jaunuoliai nuo jo ir žirgus į šalį nukreipia,
Nuo begalinių šauksmų dreba didžiulė giria ³⁷.

³⁶ De bisonte carmen, v. 179—182.

³⁷ Ibidem, v. 541—554.

Vaizduodamas kovą su stumbru, poetas duoda vieną vaizdą sodresnį už kitą:

Vyrai su durklais nuogais, kaip įprasta būna medžioklėj,
Zengia pirmyn, kad žvėris kristų nuo smūgių taiklių.
Jie, pasirinkę medžius, drąsa nuostabia prie jų stoja,
Noru didžiu degdami stot' į aršias žudynes,
Zvilgančiais savo kardais švytruodami, balsą pakėlę,
Žiaurųjį žvėrį visi kviečia artyn pas save³⁸.

Tokių pat gyvumų poetas vaizduoja stumbro ir medžiotojo kovą, tik čia dar realesniais, o vietomis net natūralistiškais hiperboliniais vaizdais piešia įniršusio stumbro šėlimą. Dėl to šiame epiniame kūrinyje dar ryškėsniai vaizdingumo elementai, ypač hiperbolės. Jos pabrėžia vaizdo intensyvumą ir gyvumą. Kartais jos dėl savo sodrumo ir išraiškiningumo gali atrodyti skaitytojui neįtikinamos, ir jis tokį pasakojimą gali priimti abejingai:

Mėtomas šitaip žmogus su arklio nariais susimaišo,
Ir iš visų gabalų teka kraują abiejų³⁹.

Arba:

Raitelis medų aukštam pakibęs,— kas tuo patikėtų,—
Kai jis su žirgu kartu išmestas buvo aukštyn⁴⁰.

Bet toks medžioklės vaizdavimas yra pilnas judėjimo, patys vaizdai gyvi ir natūralūs. Dėl to ne veltui kai kurie literatūros kritikai dar aliuziją apie M. Husoviano ir Adomo Mickevičiaus „Pono Tado“ medžioklės vaizdavimą⁴¹.

Tačiau, skaitant M. Husoviano poemą apie stumbrą ir medžioklę, pro mūsų akis su stumbro medžiokle praeina ir Lietuvos praeities ir poeto laikų vaizdai. Poemoje yra nemaža ekskursų. Vieni jų yra labiau susiję su stumbro medžiokle, kiti — mažiau, bet visi jie turi dar ir politinį atspalvį.

Viename iš tokių ekskursų yra vaizduojamas turtingas, aukštos kilmės jaunuolis, Laurynas. Girdamasis savo drąsa, jis prašė, kad jam leistų susigrumti su stumbru. Jam buvo leista. O jis, vos tik pamatė įniršusį stumbrą, mirė iš baimės, nors žvėris jo dar nebuvo pastebėjęs. Tokia aliuzija apie išlepusios diduomenės jaunuolių pagyrūnų bailumą poemoje nėra atsitiktinė. Gal autorius tuo norėjo parodyti ništančio stumbro baisumą? Ne vien tai. Šis ekskursas, kaip ir kiti, yra tam tikra priemonė pasakojimui apie stumbrą ir medžioklę pajvairinti ir pagyvinti. Bet taip pat jame poetas norėjo duoti poniško jaunuolio kontrastą liaudžiai, kaimiečiams, kuriuos poetas vaizduoja drąsius, ir kurie Vytauto laikais sugebėjo sugauti gyvus stumbrus. Autorius apie šio jaunuolio mirtį kalba su šypsniu. Jis pats ant to jaunuolio kapo įrašęs bailumą reiškiantį distichą:

Ką padarytų ragai? Čia žuvo Laurynas, pamatęs
Stumbrą iš tolo tiktai; jis ir palaidotas čia⁴².

Antras ekskursas yra apie vieną karaliaus Aleksandro medžioklę. Ją iš specialiai miške padarytos estrados stebėjo ir karalienė Elena su savo dvariškiais. Ši medžioklės scena pasižymi vaizdingumu. Tačiau joje poeto idėjinis požiūris nevienodas. Poetas linkęs užjausti karalienę ir jos dvariškius: jeigu stumbras būtų išvertęs estradą ir pražudęs šiuos žiuo-

³⁸ De bisonte carmen, v. 841—846.

³⁹ Ibidem, n. 597—598.

⁴⁰ Ibidem, v. 611—612.

⁴¹ J. Kasprovicz. M. Hussowskiego „Pieśń o zubrzu“ i „Pan Tadeusz“ — Słowo Polskie, 1913, Nr. 530—536; Kurjer Warszaw., 1913, Nr. 313—316.

⁴² De bisonte carmen, v. 581—582.

vus, visa karalystė būtų „ašaromis paplūdusi“. Iš kitos pusės, poetas diuomenės adresu pareiškia ir kritinių pastabų. Jis sako, kad stumbras, užpykęs ant tokių pramogautojų, kurie gėrėjosi stumbrų žudynėmis, juos puolė, norėdamas jiems atkeršyti, ir išvertė jau vieną estrados stulpą. Poetas užjaučia diėikus, kai jiems gresia mirtinas pavojus, bet kad jie rengia žudynes (nors ir žvėrių) ir gėrisi jomis, poetas juos smerkia. Tokia M. Husoviano pozicija ir karalių atžvilgiu. Jis nepeikia monarchų, jeigu jie teisingai respektuoja žmonių reikalus ir jais rūpinasi. Iš kitos pusės, jis juos smerkia, kai jie, keldami kruvinus karus, savo malonumui žudo liaudį.

Ilgas istorinis politinis epizodas šioje poemoje yra apie Lietuvos didįjį kunigaikštį Vytautą. Šis epizodas užima šeštąją poemos dalį (apie 170 eilučių). Koks yra tokių digresijų ir šio istorinio politinio epizodo į poemą įvedimo pagrindas? Juk poetas šią poemą galėjo kurti nuosekliai, be ekskursų, vaizduodamas tik medžioklę ir meniškai komponuodamas jos vaizdus. Iš poemos matyti, kad jam tai sekasi. Tačiau jis tuo nesitenkina. Jis nori pareikšti kritinių minčių valdovų ir savo valstybės atžvilgiu ir dėl to dažnai krypsta į politinę sritį. Jo politinių ekskursų priežastis dar labiau aiškėja, prisiminus humanistinių idėjų pobūdį. Vienas iš humanizmo bruožų buvo racionali savo laikų tikrovės, t. y. feodalizmo, kritika. Tokios kritikos humanistai nesigailėjo ir valstybės adresu. „Daugumas jų, smerkdami feodalinį susiskaldymą bei smulkesniųjų feodalų sauvalę, pasisakė už tvirtą monarcho arba valdovo valdžią, už centralizuotą nacionalinę valstybę“⁴³. M. Husoviano laikais Lietuvos valstybės feodalinis susiskaldymas ir didikų tarpusavio kovos, vedamos klasiniais interesais, slopino valstybingumą ir nacionalinės kultūros augimą; karai skurdino kraštą ir jo liaudį. Senoji Vytauto laikų Lietuvos galybė ir garbė buvo jau praeityje. Buvo likę tik prisiminimų apie jos valdovą, kuris sutvarkė feodalus ir sustiprino krašto valstybingumą: „Vytautas vykdė aktyvią didžiojo kunigaikščio valdžios stiprinimo politiką, palauždamas ir naikindamas dalinių kunigaikščių valdžią, remdamasis feodalų klase, ypač iškylančiais tarnybiniais bajorais“⁴⁴. Tokios centralizuotos valstybės monarcho valdžios šalininkas ir buvo M. Husovianas. Dėl to jis aukština Vytautą už jo griežtumą, teisingumą, jaunuomenės lavinimą ir rengimą karui, nevengdamas pabrėžti jo žiauraus elgesio su nepaklusniais pavaldiniais. M. Husoviano nuomone, Vytautas poeto laikams galėjo būti pavyzdžiu atstatyti valstybėje tvarkai ir sustiprinti jos galias, kurią, be visos eilės faktorių, buvo palaužusi feodalų ir didikų kova dėl valdžios. Sukurtą tokio valdovo pavyzdį poetas norėjo parodyti popiežiui ir karalienei Bonai ypač dėl to, kad turkai ir totoriai, kryžiuočių kurstomi, puldinėjo Lenkiją ir Lietuvą, o Lietuvos didžioji kunigaikštystė silpnėjo.

Savo poemoje poetas kalba apie krikščionių religijos svyravimą, silpnumą ir jos skilimą⁴⁵. Tuo būdu jis užsimena ir apie reformacijos plitimą Lietuvoje. Siuo atžvilgiu M. Husovianui būdingas ir kai kurių kitų Lietuvos humanistų ribotumas. Savo humanistines idėjas jis stengiasi sutaikyti su katalikybe, o reformacijai nepritaria, laiko ją valstybės skaldymo reiškiniu.

Turi tiesos ir toji J. Pelčaro versija⁴⁶, kad Vytauto išaukštinimu poetas norėjo Lietuvą užtarti prieš popiežių, nes tuomet netrūko įvairių

⁴³ Lietuvių literatūros istorija, t. I, Vilnius, 1957, p. 77.

⁴⁴ Lietuvos TSR istorija, t. I, Vilnius, 1957, p. 240.

⁴⁵ Plg. De bisonte carmen, v. 985—990.

⁴⁶ Nicolai Hussoviani carmina, ed. Ioannes Pelczar, Cracoviae, 1849, LI—LII.

šmeižtų, ypač iš kryžiuočių pusės prieš palyginti dar neseniai krikščionių tikėjimą priėmusią šalį ir tebesilaikančią savo senosios religijos, papročių.

Kyla klausimas, kodėl šioje poemoje M. Husovianas neišaukštino kurio nors kito valdovo, pavyzdžiui, Jogailos, Zygmanto arba Aleksandro? J. Kalenbachas aukščiau minėtame savo darbe⁴⁷ teigia, kad poetas tai padarė iš patriotizmo, mėlės savo gimtajam kraštui Lietuvai, kovodamas prieš krašte įsigalinčią anarchiją. Iš tikrųjų keliose poemos vietose poetas sielojasi dėl savo tėvynės ir skundžiasi jos nelaimėmis, giria Vytautą, kad jis sustiprino nusilpusias savo tėvynės jėgas⁴⁸. Toks teiginys tik paremia minėtą M. Husoviano nuomonę, jog poeto laikais Lietuvoje buvo reikalinga tvirta valdovo valdžia.

Trumpesnis poemos epizodas vaizduoja, kaip žiauriai krikščionybė kovojo prieš senovės lietuvių papročius ir burtus. Senieji lietuvių papročiai, jau ir priėmus krikščionybę, buvo stipriai jaugę liaudyje. Krikščionybė prieš juos kovojo žiauria ir negailestinga kovą. Šią kovą ir atskleidžia poetas savo poemoje, demaskuodamas krikščionių žiaurumus. Krikščionys, vadovaudamiesi prietaru, kad vanduo yra šventas ir nepriima netikėlių „burtininkų“, nustatyti jų kaltumui ir jiems nubausti skandindavo pagal principą: jeigu žmogus skęsta, jis yra nekaltas, jeigu neskęsta — kaltas. Tokiems „burtininkams“ bausti buvo ir kitas būdas, būtent, sudeginti ant laužo. Tokias bausmes Lietuvoje vartojant matė ir pats M. Husovianas. Kokią jų poziciją jis užima tuo atžvilgiu? Ar jis yra stebėtojas ir fakto konstatuotojas? Anaiptol ne! Poetas pareiškia ir savo jausmus šiuo atžvilgiu. Kaip ir aukščiau minėta, ir šiuo atveju jis baisesi tokiomis kraujo bausmėmis, joms nepritardamas. Negiria poetas ir pačių „burtininkų“. Jo nuomone, burtais užsiima blogos moterys ir lėpšiai vyrai. Nors šis poeto liudijimas yra trumpas, bet jis vertingas krikščionybės žiaurumams Lietuvoje XVI amžiuje pažinti.

Savo poemoje apie stumbrą ir medžioklę M. Husovianas iškelia liaudį, paprastus žmones. Jo laikais feodalai, didindami savo turtus, o tuo pačiu ir valstiečių prievoles, engė ir išnaudojo liaudį. M. Husovianas, kaip tikras humanistas, gindamas liaudį savo poemoje, iškelia jos reikšmę. Poetas vaizduoja liaudį drąsiai, darbščiai, taikiai. Poemoje jis vadina ją keliais lotynų kalbos terminais: „plebs“ (liaudis), eil. 20; „populus agrestis“ (žemdirbių tauta), eil. 769; „turba“ (minia), eil. 774; „rustica turba“ (kaimiečių minia), eil. 268; „plebeia manus“ (plebėjų būrys), eil. 804. Nors šie terminai ir skiriasi vienu ar kitu niuansu, bet visi jie reiškia liaudį. Poetas parodo, kad dėl liaudies darbštumo ir rūpesčio to meto Lietuva buvo turtinga.

Liaudžiai iškelti jis randa įvairių progų. Išaukštindamas Lietuvos didįjį kunigaikštį Vytautą, jis parodo liaudies drąsą ir patyrimą, medžiojant gyvus stumbrus. Vaizduodamas „burtininkams“ įvestas žiaurias bausmes, poetas rodo liaudies nepasitenkinimą ir pasibaisėjimą jomis. Matydama skandinant „burtininkus“, liaudis, tarsi protestuodama, baimingai šaukia balsu. Tokiomis žiauriomis bausmėmis baudžiant „burtininkus“ bei netikinčius į krikščionių dievą pagonis, liaudies užtarėjas poetas M. Husovianas nesidžiaugia, tokiam žiaurumui nepritaria. Drąsiai ir reikliai liaudį poetas vaizduoja ir kalbėdamas apie save, kada jam teko bėgti nuo įniršusio stumbro. Poetas parodo, kaip į tokį jo bėgimą reagavo liaudis: ji spiaudėsi (liaudžiai būdingas išsireiškimas!) dėl tokio medžio-

⁴⁷ Józef Kalenbach, *O żywiole rodzimum w poezji M. Hussowskiego* (Charisteria de Morawski, Krokowa, r. 1922. str. 128.).

⁴⁸ De bisonte carmen, v. 664.

tojo bailumo. Poetas užjaučia savo liaudį, kuri kenčia nuo priešų, ypač nuo turkų puolimų:

Turkas žiauriausiai dabar mūsų liaudį varguolę terioja,
Plėšia miestus ir pilis, mūs šventyklas ir namus⁴⁹.

Poetas smerkia liaudies priešus ir karus, kurie ją žudo ir pavergia. Argi tam dar reikia įrodymo? Visa tai matyti iš paties poeto žodžių:

Nors jis senelių arba kūdikėlių krauju apsisaško,
Siuos savo darbus žiaurios tęsia bebaime širdim.
Nors moteriškių nėsčių kardu jisai vidurius skrodžia,
Linksmas vienok, nors visur ašaras mato tiktai⁵⁰.

Užjausdamas liaudies kančias, kurias sukelia karai, M. Husovianas rūstų kaltinimą meta karaliams. Jiems taika ir vargšų žmonių, liaudies kančios nerūpi.

Jie pražūtingus pulkus savųjų veda į mirtį,
Sis malonumas dabar jų užvaldė protus⁵¹.

Tik progresyvus poetas humanistas tais feodalizmo ir krikščionybės viešpatavimo laikais galėjo taip drąsiai aukštinti liaudį ir peikti karalius. Tačiau nereikia M. Husoviano tuo atžvilgiu pervertinti. Politinių ir religinių klausimų srityje jis yra ribotas. Smerkdamas karus ir teisingai kaltindamas karalius, kurie, kaip jis sako,

Zaidžia mūsų krauju, pakėlę sau kruviną puotą⁵².

M. Husovianas nesuprato istorijos vystymosi ir tikrosios karų priežasties. Jo įsitikinimui, kad religija neša taiką tautoms, aiškiai prieštaravo faktai: krikščioniškosios tautos kariavo tarp savęs, liedamos kraują ir žudydamos savo liaudį. Tuose karuose aktyvų vaidmenį vaidindavo netgi bažnyčios galva popiežius. Tai kartojosi ir M. Husoviano laikais.

M. Husoviano giesmėje apie stumbrą ir medžioklę yra nemaža romėnų ir graikų mitologinių įvaizdžių, kurie, anaipol, neperkrauna ir neužgriozdina poemos. M. Husovianas tuo atžvilgiu yra nuosaikesnis už Joną iš Vislicos. Pastarasis perkelia romėnų mitologiją į savo kūrinius ir stengiasi įrėminti į jo laikus vaizduojančių kūrinių turinį. Kūrinyje toks anachronizmas yra nepakenčiamas, nors tuo laiku madingas.

Sioje poemoje dažnai yra sutinkamas antikiai būdingas žodis „likimas“:

...įstatymų leisti likimui
Mes juk negalim...⁵³

Arba:

...dažnai juk likimui nulėmus,
Net ir narsuolis žymus žūsta nuo jo kovoje⁵⁴.
Jeigu likimas tuomet jam vargšui nebūtų padėjęs,
Būtų patekęs tikrai mirčiai tiesiog į nasrus⁵⁵.

Net ir maldoje, prašant taikos, poetui humanistui atrodo, kad likimo įvaizdis neprieštarauja jo laikų religinei nuotaikai ir vartojamas savo vietoje. Pavyzdžiui:

Zvelk į siutingus karus, krauju aplaistytą žemę.
Kaip ilgai dar terios tautą likimas kardu?⁵⁶

⁴⁹ De bisonte carmen, v. 1011—1012.

⁵⁰ Ibidem, v. 1015—1018.

⁵¹ Ibidem, v. 997—998.

⁵² Ibidem, v. 1001.

⁵³ Ibidem, v. 103—104.

⁵⁴ Ibidem, v. 641—642.

⁵⁵ Ibidem, v. 857—858. (Pabraukimai poemos ištraukose mūsų.—B. K.)

⁵⁶ Ibidem, v. 1051—1052.

Iš kitų antikinės mitologijos įvaizdžių M. Husovianas savo poemoje apie stumbrą ir medžioklę mini graikų burtininkę Medėją, karo dievą Marsą, medžioklės deivę Dianą, dievus ir deives: Jupiterį, Apoloną, Junoną. Labai neįprastoje aplinkoje, girioje, poetas įveda meilės dievaitį Amūrą. Kad nepalaikytų antikinės mitologijos šalininku ar garbintoju, poetas apsidraudžia, sakydamas, jog jis antikos mitologiją laiko pasakomis, nieko bendra neturinčiomis su tikroju religijos mokslu. Čia M. Husovianas parodo visą savo ribotumą, solidarizuodamasis su katalikišybe ir laikydamasis savo globėjo Cioleko Erazmo religinių principų. Tačiau, nepaisant šių poeto pozicijų ir užmojų įjungti į savo poemą krikščioniškosios religijos motyvus, vis dėlto poema apie stumbrą ir medžioklę yra pasaulietiškas, humanistinis kūrinys.

M. Husovianas savo poemą apie stumbrą ir medžioklę baigia giesme į Mariją, prašydamas taikos tautoms, kurių karaliai, tartum plėšrieji vilkai, sukeldavo karus. Poetas, žinoma, turi omenyje savo laikus, kada krikščioniškų tautų valdovai, pavyzdžiui, Vokietijos imperatorius Karolis V ir Prancūzijos karalius Pranciškus I, tarp savęs žiauriai kariavo, o tuo tarpu Lietuvai ir Lenkijai grėsė pavojus iš turkų pusės. Įvesdamas šią giesmę, poetas, matyti, pasekė antikos poetus, kurie dažnai savo poemose kreipdavosi į dievus ir deives. Čia galima paminėti, pavyzdžiui, romėnų poeto Vergilijaus „Georgikų“ I giesmę, kurią jis baigia malda į dievus, į deivę Vestą ir į Augustą Oktavianą Cezarį, prašydamas taikos. Kad būtų galima geriau suprasti ir palyginti minėtus autorius, pateikiu Vergilijaus „Georgikų“ vertimo ištrauką:

Mūsų tėvynės dievai, o Romule, motina Vesta,
 Tu, kuri saugoji tuskų Tiberį, Romos tvirtovę,
 Jūs šiam jaunuoliui⁵⁷ dabar nebedrauskite teikti pagalbą
 Amžiui sukrestam, nes mes jau pakankamai savo krauju nūn
 Laomedonto trojiečio nuplovėme priesaiką kreivą;
 Jau gan seniai mums pavydi tavęs dangaus karalystės,
 Cezari, pykdomos joguei tu rūpinies žemės triumfais.
 Čia gi tiesa į netiesą pavirtus, karų tiek pasauly,
 Tiek įvairiausių niekšybių, jokios pagarbos nėra arklui!
 Stovi laukai apleisti, sodiečiams į karą išėjus,
 Kalamos lenktosios dalgės nūnai į pastyrusius durklus.
 Čia Eufratas, o ten Germanija kyla į karą;
 Sutartis miestai kaimynai drauge padarytas sulaužę,
 Griebiasi ginklo; siaučia pasaulyje Marsas žudikas,
 Lyg keturračiai, kada prasiveržia pro aptverimą,
 Skrenda toliau vis greičiau ir, veltui betvardant vežėjui,
 Lektia žirgai, ir vadelių nė kiek nebeklauso vežimas⁵⁸.

Palyginę atitinkamas šių poemų vietas, galime pastebėti panašumą. Abu autoriai trokšta taikos ir jos maldauja savo dievus. M. Husovianas maldauja, kad popiežius atvyktų į Romą ir nurodytų, kuriuos priešus reikia nubausti. Vergilijus prašo dievus ir deivę Vestą, kad šie leistų romėnų imperatoriui padėti karo audrų apimtam pasauliui, suteikti jam taiką, žinoma, sutrամdant romėnų imperijos priešus. Abu poetai taikai užtikrinti težiно jėgos kelią.

Poemoje jaučiama kai kurių atskirų romėnų autorių įtaka. Poetas joje panaudojo atskirus vaizdus, mintis ir frazes iš Ovidijaus, iš Kaledonijos šerno medžioklės⁵⁹, iš „Epistolae ex Ponto“⁶⁰; iš Vergilijaus

⁵⁷ Romėnų imperatoriui Augustui Oktavianui Cezariui

⁵⁸ Georgicon, lib. I, v. 498—514.

⁵⁹ Ovid. Met. VIII, v. 260—444.

⁶⁰ Ovid. Epist. ex Ponto II, 10, 48 et I, 285.

„Eneidos“⁶¹, „Georgikų“⁶². Poemoje jaučiama įtaka ir kitų romėnų autorių: Tibulo, Propercijaus, Horacijaus, Lukano, Klaudiano ir kt.

M. Husoviano poema apie stumbrą ir medžioklę skaitytojui teikia nemaža pasigėrėjimo. Joje yra originalių minčių, išsireiškimų, pamokymų. Jos stilius lengvas. Poetui gerai vyksta piešti stumbro medžioklės vaizdus. Jo pasakojimas gyvas ir lankstus. Gramatinė ir metrinė sandara, tiesa, nors kai kur sušlubuoja, bet gana nežymiai. Kai kuriomis poemos vietomis jis prilygsta garsiausiems romėnų poetams. Poema parašyta eleginiu distichu. Tam, be abejo, įtakos turėjo vokiečių ir italų humanistų tradicija. Minties sutelkimas griežtuose eleginio disticho rėmuose kartais duoda ryškesnį atspalvį, bet pasakojimą labiau pagyvina hegzametras. Distichas dėl savo cezūrų griežtumo kartais šioje poemoje suskamba medžioklės šūvių tratėjimo ir medžiotojų ar varovų garsais.

Mikalojaus Husoviano „Giesmė apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę“ yra feodalizmo epochai būdingas lietuvių grožinės literatūros kūrinys, parašytas pasaulietiška tema. Nors jame yra ir religinio to meto gyvenimo atspalvio, tačiau iš esmės jis yra pažangus veikalas tiek literatūrine, tiek ir idėine humanizmo tradicijų prasme. Be to, šis grožinės literatūros kūrinys gerai atspindi feodalinės Lietuvos buitinį, kultūrinį ir politinį gyvenimą. Religiniai poemos įvaizdžiai yra tik tos epochos dulkių apnašas, nepajėgiąs užkloti humanistinių poeto idėjų.

⁶¹ Vergil. Aeneid. XII, v. 715—724.

⁶² Vergil. Georg. III, v. 216—226.